

Ömer Ziyâüddin Dağıstânî ve Dönemin Siyasî Dönüşümüne Etkisi

Ömer Ziyâüddin Dagestani and His Effect on the Political Transformation of the Period

Demet KARASU*

Mehmet Kerem KARASU**

Öz

İslami kaynaklar içerisinde önemli bir referans kaynağı olan hadis, dini boyutun yanı sıra sosyal hayata dair yönüyle de önem arz etmektedir. Özellikle sosyal boyutu, sahih hadislerin korunması ve meşrulaştırılması gereğini ortaya çıkarmıştır. Hemen her dönemde değişim ve dönüşüm çabalarına bakılırsa, ulema kesimin toplum üzerindeki etkisi dikkate alındığında hadis ilminin özellikle Türk modernleşme sürecine etkisi yadırganamaz. Bu bağlamda tasavvuf ehli modernleşme sürecinde arka planda kalmayarak tam tersi istikamette, idareciler, dönemin yöneticileri üzerinde etkili olmuşlardır. Bunlardan bir tanesi de hiç kuşkusuz Gümüşhanevi dergâhı mensuplarından Ömer Ziyâüddin Dağıstânî'dir. Dağıstânî bu anlamda devlet-tasavvuf ilişkisi üzerinde pek çok eser kaleme almıştır. Modernleşmeye karşı olmayan Dağıstânî, eserleriyle siyasî dönüşüme katkıda bulunmuştur. Devletin bekasını, modernizeyle birlikte tasavvuf özellikle de Kur'an ve Hadislerin bağdaştırılmasında görmüştür. Bu iki İslami ana kaynaktan vazgeçilmediği müddetçe devletin uzun ömürlü olacağı kanaatindeydi. Bu bağlamda Dağıstânî'nin hadis eserleri, özellikle kırk hadis üzerindeki görüşleri ve siyasî açıdan ilişkilendirmesi dikkat çekmektedir. Bu hususta yapılan çalışma bu yönde değerlendirilecektir.

Anahtar Kelimeler: Dağıstânî, Kur'an, Hadis, Siyaset, II. Abdülhamid

Abstract

Hadith, which are an important reference source among Islamic sources, are important both from the point of view of social life and from the point of view of its religious aspect. In particular, its social component revealed the need to protect and legitimize authentic hadiths. Considering the efforts of change and transformation in almost every period, the influence of hadith studies on the modernization process of Turkey cannot be underestimated, especially when one takes into account the influence of the ulema on society. In this context, the Sufis don't stand aside in the process of modernization, but, on the contrary, the administrators influenced the rulers of that period. One of them, undoubtedly, is Omer Ziyaüddin Dagestani, one of the members of the Gyumushkhanevi monastery, who wrote many works on the relationship between the state and mysticism in this sense. The Dagestani, who was not against modernization, contributed to political transformations with his works. Sufism, especially the application of the Qur'an and Hadith, saw the survival of the state with modernization. He is of the opinion that until these two main sources of Islam will not be abandoned, the state will continue to exist for a long time. In this context, Dagestani's hadith works, especially his views on forty hadiths and his political associations draw attention. Research on this issue will be evaluated in this direction.

Keywords: Dagestani, Koran, Hadiths, Politics, Sultan II. Abdulhamid

Extended Summary

Raised in a family of scholars from childhood in the last periods of the Ottoman Empire, the Dagestani was educated and served in important sects. Although he wrote various works on Islamic literature, he mainly excelled in the science of hadith and commented on authentic hadith. Omer Ziyaüddin Dagestani led the political views of the lodge of dervishes and its sheikhs, as well as the sultan of that period, Sultan Abdulhamid II. He defended the policy of pan-Islamism adopted by Abdulhamid, especially in foreign policy. Therefore, the loyalty of the Dagestani to the caliph and this institution is an indisputable fact, which is easy to understand from the hadiths that are the subject of their treatise. Considering the period of time in which the Dagestani lived, he believed that submission to the ruler and the unity of the ruling people were necessary for the survival of the Ottoman state, which was an Islamic state, he researched, analyzed and brought together the hadiths in this context: "The Sultan is a sacred being." This is a subject that is never criticized and required obligatory submission.

* Dr. Öğr. Üyesi, İzmir Bakırçay Üniversitesi, İnsan ve Toplum Bilimleri Fakültesi, Tarih Bölümü, demetdural@hotmail.com , ORCID: 0000-0003-4784-6671

** Öğretim Görevlisi, İzmir Bakırçay Üniversitesi, mkeremk@hotmail.com , ORCID: 0000-0002-0638-9112

Apart from his mystical and hadith personality, the fact that Dagestani and some scholars of that period took part in the military struggle of the Ottoman Empire against foreign military forces clearly reveals the characteristic features of the muhaddis of that period. Although Omer Efendi was not directly involved in politics, given the turbulent period in which he lived, he was closely associated with his native Dagestan, the city of Istanbul, where he lived for a long time, as well as the political and military situation during his stay in Egypt. He argued that the Union and Progress on which the empire was based would lead the country to disaster, and in this sense it was necessary to depend on the caliph for the survival of the state and the World Islamic Union. Although he was politically condemned, he never compromised on patriotism and carried out Muslim awareness activities against the British, who supplied mercenaries to Egypt. In this context, he wrote many works and tried to explain his themes by applying them within the framework of the Qur'an and Hadith.

In his works, the Dagestani draws attention to the fact that the hadiths, which he reconciles with some of the evidence put forward by him about the policies pursued by the state and the practices he performs, do not actually correspond to reality, it is important that he interprets the hadiths, forcing their meanings to attract attention in the context it needs. In fact, what the Dagestani wants to do is to strictly bow down to the caliph, claiming that it is an act of worship and emphasizing submission in an absolute sense. It also aimed to encourage both the people and administrators to have good morals and do good deeds. Although the hadiths and verses he tried to harmonize by showing examples were sometimes not suitable for articles, he tried to legitimize Qanun-i Esasi by adapting it to the Quran and hadith, which are the main sources of Islam. Among these discourses, it is a fact that a Dagestani is a traditionalist, and this situation is important for traditionalist Ottoman intellectuals. Although codification activity in the West influenced the formation of Qanun-i Esasi, Omer Efendi emphasized that each new development always has a counterpart in religion, and in this context he tried to base the articles of the Law on the Qur'an and Hadith. Similarly, given the period in which the Dagestani lived and the environment in which he lived, it is not surprising that he believed that the pan-Islamic and Islamic Ummah should not be left without leadership, and therefore he wrote works in this context.

When considering his works, it is noteworthy that the Dagestani tried to legitimize religion, that is, he interpreted the Koran and hadiths in accordance with the conditions and needs of the time. The Dagestani tried to apply certain themes with the corresponding Qur'anic verses and hadiths, without resorting to explanations or comments on these issues in the Qur'an and hadiths. In fact, he sometimes did not even base it on hadith, but made explanations within the framework of his own views or approaching events with a traditional view. As a result, Omer Ziyauddin Dagestani put the survival of the state at the forefront and argued that this was possible if one adhered to the Koran and hadiths, and thus carried out his work.

The purpose of this work was to give detailed information about the Dagestani and to acquaint people with him, and on the other hand, to identify the purpose for which he wrote his works. The study was conducted by searching for answers to questions such as: "Who is a Dagestan? What tasks did he perform? What is the content of the relevant work that is the subject of research? Does it have a political personality as well as a religious dimension? What contribution does he make to politics? Does his relationship with the leader of that period affect the leader? Did he contribute to the survival of the state and whose side is he on? What is the relationship between Sufism and politics in the period under review?"

Previously, a lot of research has been done about Dagestani and its works. Although there have been critical studies of his personality, works and content, especially his works of

forty hadith and the purpose of writing this work, its connection with the leader of the period and its impact on political transformation has not been discussed in detail. This study was carried out to fill this gap. The identity and purpose of the Dagestani will be clearly revealed with appropriate research. In addition, since the establishment of the Ottoman Empire, under no circumstances did they depart from religion, and the means of salvation were economic, military, etc. It was revealed that solutions are sought both in religious terms and in other areas, and in this context, especially the Sufis, are in constant communication with the supreme leaders. As a result, the opinion of the Dagestani that the sultans should not deviate from the Koran and hadiths for the survival of the state, that they should approach the matter fairly, that the people should obey their leader, despite the fact that the sultans are sacred and that they are connected with them in mystical plane, have been explored and identified.

Giriş

İslam ilmi, Kur'an, sünnet, icmâ, gibi birçok önemli referans kaynağını kullanmakla birlikte hiç şüphesiz hadis bunlar içinde önemli bir yere sahiptir. Hz. Muhammed (Sav) Efendimizin mübarek kelâmı olan hadis (Şemseddin Sami, 2004, s. 542), onun sünnetini nakleder ve bağlayıcılığını birinci kaynak olan Kur'an'dan alır (Gündüz, 2013, s. 344). Peygamber Efendimizin yaşadığı ilk devirlerden itibaren onun söz ve fiillerine değer verilmiş, ezberi ve yazımı konusunda azami özen gösterilmiş ve bu bağlamda sünnet ve hadislerin ilmi bir düzeyde öğretilmesi için çeşitli müstakil hadis medreseleri açılmıştır (Gündüz, 2013, s. 286; Demirel, 2005, s. 265). Medrese haricinde hadis ilmine önem veren kurumlar, tarikatlar icra edilmiştir ki bunların içerisinde özellikle Nakşibendi tarikatını zikretmek gerekir. Gümüşhanevi dergâhı şeyhi Ahmed Ziyâüddin Gümüşhanevi'nin katkılarıyla başlayan ve günümüze kadar da devam eden hadis ilmine olan eğilim (Erginli, 2018, s. 29), dergâh şeyhlerinden biri olan Ömer Ziyâüddin Dağıştânî tarafından da önemle üzerinde durulan bir mesele olmuş ve bu bağlamda çeşitli eserler kaleme almıştır (Demirel, 2005, s. 265). Eserleri arasında bulunan "Hadîs-i Erbaîn fi hukûki's-selâtîn" adlı bir eseri vardır ki bu eser özellikle onun gözünden yaşadığı dönemin siyasi durumunu, devlet-tasavvuf ilişkisini bizlere sunmaktadır. Bu bağlamda yapılan çalışmada Ömer Ziyâüddin Dağıştânî, önemle üzerinde durduğu kırk hadis ve bu hadislerle dönemin devlet-tasavvuf ilişkisine değinilecektir.

Biyografisi

Kökleri ulema ailesine dayanan, Kuzey Kafkasya'da Çerkay kasabasına bağlı Miyatlı köyünde 1849 yılında dünyaya gelen Ömer Ziyâüddin Efendi, Avar Türklerinin Lezgi aşiretindedir (İmamoğlu, 2019, s. 281; Dağınık Erçetin, 2017, s. 136). Kalabalık bir ailede dünyaya gelen Ömer Efendi'nin annesi Fatma hanımdır (Cebecioğlu, 2002, s. 152). Babası Abdullah Dağıştânî'den Arapça ve çeşitli Kafkas dillerini öğrenerek dil eğitiminin yanı sıra medrese eğitimini de alarak dini ilimleri tahsil etmiştir (Binatlı, 1993, s. 406).

Osmanlı Devleti'nin hem siyasî hem de askerî anlamda çalkantılı bir döneminde yaşayan (Demirel, 2005, s. 266), Osmanlı Rus Savaşı (1876) sırasında Şeyh Şamil'in oğlu Gazi Mehmed Paşa'nın maiyetinde Kafkas cephesinde muharebeye katılan Dağıştânî (Erginli, 2018, s. 38) sonrasında İstanbul'a dönerek Nakşibendi Halidi şeyhi Gümüşhanevi Ahmed Ziyaeddin Efendi'ye tabi oldu (Erel, 1961, s. 248; İmamoğlu, 2019, s. 281). Şeyhinin kendisine hafız olarak seslenmesi üzerine hafız olmaya karar vermiş ve bunu 6 ay içinde tamamlamıştır (Demirel, 2006, s. 46). Şeyhinden hadis, tefsir, fıkıh gibi önemli derslerden icazet alan Ömer Efendi halife tayin edilmiştir. Kuvvetli bir hafızaya sahip olan ve tüm hadis kitaplarını ezberleyen Dağıştânî (Aydoğdu, 2013, s. 70), 1878 yılında Edirne ikinci Ordu Alay müftülüğüne, ertesi yıl da İstanbul müderrisliğine atanmıştır. 1893 (Haziran) 1901 (Mayıs) yılları arasında Malkara kadılığı, 1903'te Kudüs mevleviyeti, ertesi yıl Tekirdağ kadılığı gibi önemli görevleri icra eden Dağıştânî, 1906'da İstanbul'a yerleşerek (Demirel, 2005, s. 268-

269) burada saltanat ve hilafeti savunan Hadis-i Erbain fi Hukûki's-Selatin adlı eserini kaleme almıştır (1908).

İttihat ve Terakki Fırkasının karşı cephesinde yer alan Dağıştânî, Derviş Vahdeti'nin gazetesi olan ve İstanbul'un en cesur muhalefet organları içerisinde yer alan Volkan Gazetesinde (Mardin, Türkiye'de Din ve Siyaset, s. 20) yazılar yazmış (Demirel, 2006, s. 65) ve bu sebeple 1909 yılında İttihad-ı Muhammedi Cemiyeti¹ ve Derviş Vahdeti ile ilişkisi olduğu, dolayısıyla Nakşibendi şeyhinin de teşvikiyle olduğu düşünülen (Mardin, Türk Modernleşmesi, s. 11) 31 Mart Vak'ası'na karıştığı iddiasıyla Divan-ı Harb-i Örfî tarafından kalebentliğe müebbet mahkûm edilmiştir. Ancak müebbet olarak verilen cezası bir süre sonra Medine'ye sürgün olarak değiştirilmiştir. Burada iken Medine'ye ziyarete gelen Hıdiv Abbas Hilmi Paşa'nın daveti üzerine firâr eden (BOA, DH.MUI. 82/56) Ömer Efendi, davete icabet ederek İskenderiye'ye gidip burada Müntezehe Sarayı'nda saray hocalığı ve imamlığı görevini icra etmiştir. 1912 yılına geldiğinde çıkan genel af üzerine şeyhülislamlığa başvurursa da bu yönde kendisine olumlu cevap verilmemiştir. Mısır'da sürgünde bulunduğu ve Birinci Dünya Savaşının vukuu bulunduğu sırada Dağıştânî, İngilizlerin Araplardan paralı asker tutup bunları Osmanlı aleyhinde kullanmaları karşısında durumla alakalı beyannâmeler yazıp konferanslar düzenlemiştir. Dolayısıyla İngilizler Dağıştânî'yi durdurmak istemişlerde de pek vâkıf olamamışlardır (Dağınık Erçetin, 2017, s. 140; Demirel, 2006, s. 276). Hatta İngiliz arşiv vesikalarında Dağıştânî ile alakalı bir belgeye rastlanmaktadır. Bu belgede "Dağıştânî'nin ailesiyle birlikte Mekke'ye gönderileceği ve Kral Hüseyin'in onları karşılamaya hazır olduğu" bilgisi mevcuttur (Dağınık Erçetin, 2017, s. 140). Bu bilgidен İngilizlerin Ömer Ziyâüddin'i yakinen takip ettikleri aşıkardır. 7 yıl Mısır'da kalıp 1916 yılında İstanbul'a dönen Ömer Efendi, 5 Ağustos 1919'da Süleymaniye Medresesi'nde hilafiyat², 27 Ekim 1920'de de hadis müderrisliğiyle görevlendirilmiştir (Binatlı, 1993, s. 406-407). Hem tasavvuf hem hukuk hem de eğitim alanında kemâlâta ermiş bir kişiliğe ve insan yetiştirme mevzusu üzerinde hassasiyete sahip olan Dağıştânî (Demirel, 2006, s. 63), 1919 yılında İsmail Necati Efendi'nin Rahmani rahime kavuşmasıyla boşalan Gümüşhanevi Dergâhı meşihatına³ getirildi. Ancak bu görevini uzun süre icra edememiş ve 30 Kasım 1920 tarihinde vefat etmiştir. Naaşı Süleymaniye Camii haziresinde bulunan ve Gümüşhanevi'nin halifelerine ayrılan bölüme defnedilmiştir (Binatlı, 1993, s. 407; Demirel, 2005, s. 269).

Özel hayatına değinilecek olursa, dört defa evlilik yapmış olan Ömer Ziyâüddin Efendinin çok sayıda çocuğu dünyaya gelmiş ancak bunlardan sadece son eşi Nazife Hanımdan olan sekiz çocuğu yaşamıştır. Dolayısıyla soyu da son eşinden doğma çocuklarıyla devam etmektedir. Hayatı boyunca daha çok dini ilimlerle ilgilenen Ömer Ziyâüddin, başta hadis olmak üzere fıkıh ve kıraat gibi ilimlerle meşgul olmuş, bu alanlara yönelik çeşitli eserler kaleme almıştır. Ziyâüddin Efendinin şöhret ve nüfuzunun geniş coğrafyalara yayılması neticesinde eserleri, Edirne, Bursa, Trabzon, Mısır ve Dağıstan gibi bölgelerde yayımlanmıştır. Çalışmalarını araştırıp tespit eden ve İslam Ansiklopedisinde ilgili maddede dile getiren Yusuf Ziya BİNATLI (Oğlu), babasının 14 eserinden bahsetmiştir (İmamoğlu, 2019, s. 285). Kaleme aldığı eserler ise şu şekildedir:

1. Et-Teshîlâtü'l- 'Atire fi Kırâ'ati'l- 'Aşere (İstanbul 1304)
2. Âdâbü Kırâ'ati'l-Kur'an (İstanbul 1326)
3. Tercüme-i Akâid-i Nesefiyye (Bursa 1308)

¹ Ayrıntılı bilgi için bakınız: Şerif Mardin, Türkiye'de Din ve Siyaset, İletişim Yayınları, İstanbul 2012, s. 19-21.

² Bazı dini ilimlere, özellikle fıkıh konularına uyarlanmış cedel tekniği, fıkıh mezhepleri arasındaki ihtilafları konu edinen ilim dalı. Ayrıntılı bilgi için bkz. Şükrü Özen, "Hilâf", İA, C 17, TDV, İstanbul 1998, s. 527.

³ Şeyhlik, şeyhislâmlık pâyesi, makamı. Ayrıntılı bilgi için bkz. Ferit Devellioğlu, Osmanlıca-Türkçe Ansiklopedik Lûgat, Aydın Kitabevi, Ankara 2005, s.630.

4. Sünenü'l-Akvâli'n-Nebeviyye Mine'l-Ehâdîsi'l-Buhâriyye (İstanbul 1308)
5. Hadîs-i Erbaîn fî Hukûki's-Selâtîn (İstanbul 1326). Eserin yazma nüshası İstanbul Üniversitesi Kütüphanesi'ndedir (TY. nr. 3729)
6. Zübdetü'l-Buhârî (Kahire 1330)
7. Zevâ'idü'z-Zebîdî (Kahire 1325)
8. Zübdetü'l-Buhârî Tercümesi (I-II. Trabzon 1341-1345)
9. Mir'ât-ı Kânûn-ı Esâsî (İstanbul 1324)
10. Beyânât-ı Fetâvâ-yı Ömeriyye fî't-Tarâiki'l-Aliyye (Edirne 1301) Bu eser Tasavvuf ve Tarikatlarla İlgili Fetvalar adıyla İrfan Gündüz ve Yakup Çiçek tarafından sadeleştirilerek yayımlanmıştır (İstanbul 1984)
11. Mevlid-i Şerif (Edirne, ts., Avarca)
12. Kısas-ı Enbiyâ (Dağıstan, ts., Avarca. manzum).
13. Mu'cizâtü'n-Nebî (Edirne 1304)
14. Kitâbü'l-Mu'cizât li-Cemû'l-Enbiya (İstanbul 1338) (Binatlı, 1993, s. 407)
15. Es'ile ve Ecvibe fî İlm-i Usû'l-i Hadîs Mürettebe
16. Miftâhu'l-Kur'an
17. Luğât-ı Evzan
18. Mevhibe-i Bârî Tercüme-i Buhârî (Demirel, 2000, s. 552)

Kaleme aldığı eserleri dikkate alındığında Dağıstânî'nin, hadis ve Kur'an hafızı olması hasebiyle 8 tane eserinin hadis ilminden oluştuğu aşikardır.

Kendisini hafızlar cemiyetine mümeyyiz olarak seçtiren Ömer Efendi, yazdığı mektupların bazılarının sonuna Hâfîzü'l Buhârî ifadesini kullanmıştır (İmamoglu, 2019, s. 285).

Dönemin Siyasî Durumu ve Dağıstânî'nin Siyasî Dönüşüme Etkisi

Yükselme döneminde siyasî, askerî, ekonomi ve kültürel anlamda ileri seviyede olan Osmanlı İmparatorluğu 18. yüzyılın ikinci yarısından itibaren bu başarısını muhafaza edememiştir. Avrupa'da ortaya çıkan ve Osmanlı Devleti'ni özellikle ekonomi anlamda derinden etkileyen sanayi devrimi neticesinde burjuvazi sınıfının oluşumuyla siyasî anlamda bozulmalar da meydana gelmiştir. Yeni durum karşısında çeşitli alanlarda reformlar yapılmak istenirse de ne yazık ki Avrupa'nın gücüyle baş edilememiştir. 19. yüzyılın son çeyreğinde İngiltere, Almanya gibi ülkelerde petrol, kimya gibi çeşitli alanlarda birtakım gelişmelerin yaşanması ve dolayısıyla ikinci bir sanayi devriminin gerçekleşmesiyle tekelleşme yani küçük şirketlerin büyük şirketlere dönüşümü ortaya çıkmıştır. Bu durum netice itibarıyla sömürgeciliği yeniden hortlatmıştır. İktisadî anlamda durumu iyice kötüye giden, Avrupa'da yaşanan ekonomik gelişmelerin karşısında daha fazla tutunamayan Osmanlı Devleti'nde gelirlerine el konulması demek olan 1881 Muharrem Kararnamesiyle Duyûn-ı Umûmiye İdaresi kurulmuştur (Akşin, 2014, s. 40-42; (Demirel, 2005, s. 266-267).

Osmanlı'nın son dönemlerinde dini anlamda tasavvuf ve tarikatlar rağbet edilen kurumlar haline gelmiş ve toplumun her kesiminde etkili olmuştur (Lewis, 2004, s. 403-404). Bu kurumlarda tasavvufi ve felsefi dersler okutulurken bir taraftan tıbbi destekler de verilmiştir. Bunlardan bir tanesi de Medresetü'l Mütessâsın medresesidir. Burada tefsir, hadis, fıkıh, kelam, felsefe, mantık gibi çeşitli ilimler icra edilmiştir ki Ömer Ziyâüddin

Dağıstânî Efendi bu medresede 1919 senesinden rahman-ı rahime intikal ettiği süreye kadar hadis ve hilâfiyat dersleri vermiştir. Bu medrese daha sonra Süleymaniye Medresesi adını almıştır.

Dönemin kuşkusuz en önemli hadisesi ordu üzerinde etkili olan ve devlet için menfi duygular besleyen Bektaşî tekkelerinin kapatılması mevzusudur. Bu tekkeler daha sonra Nakşi tarikatına bağlanmıştır. İslam devleti olması hasebiyle dinin yönetici ve halk üzerinde etkili olması kaçınılmaz olmuştur. Hal böyle iken sultanların birçoğu bu doğrultuda tarikatlarla daima iletişim halinde olmuş ve onlara intisap etmiştir. Bu kurumların çoğalıp gelişmesinde önemli devlet adamlarının maddi ve manevi destekleri etkili olmuştur. Ancak dini kurumlar da devletin diğer kurumları gibi son dönemde dejenere olmuştur. Yine de Osmanlının kurtuluş mücadelesi yıllarında devlete desteklerini esirgememişlerdir (Demirel, 2006, s. 26-28, 30).

Sosyal ve kültürel anlamda çok hızlı değişimlerin yaşandığı XIX. yüzyıl bu anlamda Avrupa için yükselme demek iken Osmanlı açısından yozlaşmanın, dağılmanın habercisiydi. Devlet, yapılan ıslahat çalışmalarında yetersiz olmuş ve kalifiyeli insan yetiştirme konusunda sınıfta kalmıştır. Hal böyle olunca devletin bekası konusunda endişeye düşülmüş ve farklı bir devletin güdümüne girme veya tam bağımsızlık fikirleri kök salmaya başlamıştır. Bu döneme kadar yapılan yenilikler İslam medeniyetine uygun olarak yapılırken artık batının etkisi iyice artmaya başlamıştır. Aranılan çareler taklitten öteye gidememiştir. Sultan II. Abdülhamid döneminde sosyal ve kültürel anlamda birtakım icraatlar gerçekleştirilmiş, daha modern adımlar atılmıştır. Birçok alanda modern ıslahatlar yapılmış olsa da sultanın özellikle siyasî alanda monarşik bir yapıyı benimsemesi ve bu alanda reformlara kapalı olması muhalif bir güruhun ortaya çıkmasına ön ayak olmuştur (Demirel, 2006, s. 18, 20, 22-23).

Siyasî anlamda durumu pek iç açıcı olmayan Osmanlı Devleti'ni, İttihat ve Terakki adında siyasî bir örgüt uzun bir süre yönetmiştir. Özellikle 1913 yılında sadrazam Mahmud Şevket Paşa'nın öldürülmesiyle birlikte 1918 yılına kadar devlet, bazı paşaların fiili ve askerî diktatörlüğüne tanıklık etmiştir (Akşin, 2014, s. 387-471). Dolayısıyla sertleşen devlet mekanizması, muhalif görüşlerin karşısında baskıcı bir politika izlemiş ve ittihatçılar bir süre hâkim siyasal grup olarak kalmışlardır (Demirel, 2005, s. 267).

Askerî anlamda peş peşe yaşanan Osmanlı-Rus savaşları etkisini devletin her alanında göstermiş adeta devletin belini bükmüştür. Ayrıca devletin varlığını hem içeriden hem de dışarıdan tehdit eden Anadolu'da ve Balkanlarda meydana çıkan milliyetçi çözümler, ayaklanmaları, 1830'da Yunanistan'ın bağımsızlığını kazanması (İnalçık, 2013, s. 35) ve diğer azınlıklara örnek teşkil etmesi, çeşitli azınlık unsurlar tarafından çıkan isyanlarda bir türlü iç sükûnetin sağlanamaması gibi durumlar da söz konusu olunca askerî sistem içinden çıkılmaz bir hal almıştır (Alkan, 2013, s. 798).

XIX. yüzyıl Osmanlı Devleti'nin adeta sorunlarla boğuştuğu, devlet adamlarının yıldığı bir dönem (Engelhardt, 2010, s. 372) olmasına rağmen aynı zamanda sorunlara daha radikal çözüm yollarının bulunmaya çalışıldığı da bir gerçektir. Osmanlı'nın en uzun yüzyılı (Ortaylı, 2017) olarak tabir edilen bu dönem, sorunlar ve bunlara aranan çözümler asrı olarak nitelenebilir (Alkan, 2013, s. 798). XIX. yüzyılın, siyasî çalkantılara rağmen, geleneksel devlet anlayışından merkezîyetçi modern devlet mekanizmasına geçişin (Dağınık Erçetin, 2017, s. 136), ilmî ve toplumsal açıdan gelişmelerin, yeniliklerin ve tartışmaların yaşandığı bir dönem olduğu da muhakkaktır. Gelenekler ve modernleşme arasındaki gelgitler dönemin ilim insanlarını da etkilemiş ve özellikle sünnet ilmine eğilimler artmıştır. Devlet erkanının bu dönemde önemli tekkelerde görünmesi, dergâh mensuplarıyla birlikte ortak hareket etmesi, hatta matbaa kurularak hadis kitaplarının ücretsiz dağıtılması ve kütüphanelerin oluşturulduğu da aşikardır (Dağdeviren, 2019, s. 19,21).

Yaşanan tüm olumsuz gelişmelere, çalkantılara rağmen devletin bekasını düşünen kesim, kurumlar da hep var olmuş ve bunlar bizzat Padişah tarafından yakın alaka görüp yardımlarla desteklenmiştir. Nakşibendiyye, Hâlidîyye gibi tarikatlar bu duruma örnek olarak gösterilebilir. Ayrıca gayri ahlaki ve gayri İslami davranışlarda bulunan tarikatların, tekkelerin bir fermanla kapatılması gibi aksi bir durum da söz konusu olmuştur. Şiiliğe meyleden, yeniçeri ordusuyla iş birliği yapan ve siyasî önemini kaybeden Bektâşi tekkeleri de bu duruma örnektir (Mardin, Türk Modernleşmesi, s. 244; Demirel, 2005, s. 267).

Sultan II. Abdülhamid dönemine gelindiğinde yapılan ıslahatlar ve ilan edilen Kanûn-ı Esâsî ile parlamenter rejimin ilk adımları atılarak meşruti idare şekli fiiliyata geçmiştir. İslam ilmiyle iştigal olanların çoğunluğu Kanûn-ı Esâsî'nin maddelerini şeriatla ilgili bulmuş ve bu çerçevede maddeleri ayetlere, hadislerle dayandırarak yorumlamışlardır. Niyazi Berkes'e göre İslamcılar, Sultan II. Abdülhamid dönemi devlet rejiminin şeriata dayandığını var gücüyle savunmuşlardır. Misal verilecek olunursa Dağıştânî'nin Mir'at- Kanûn-i Esâsî adlı eserinde anayasa maddeleri tek tek incelenip şeriata uygunluğu hadislerle, Kur'an'dan ayetlerle ortaya konmuştur (Gürler, 2013, s. 786) ki anayasanın mebus seçimiyle alakalı olan 65. Maddesini (Düstür, 1299, s. 12) Kur'an'dan bir ayetle⁴ yorumlamıştır. Hatta İstanbul'un başkent olması ile alakalı anayasa maddesini Buhari'nin; "Peygamberin İstanbul'un bir gün İslam başkenti olacağına dair hadisiyle" bağdaştırmıştır (Berkes, 2009, s. 421-422).

Devletin içinde bulunduğu siyasî ve ekonomik vaziyet, Rusya ile olan harp durumu ve meclisin müslim ve gayri müslim temsilcileri ve birbirleriyle olan çıkar çatışmaları neticesinde Meclis-i Mebusan tatil edilmek (Mardin, Türk Modernleşmesi, s. 9) durumunda bırakılmıştır. Dolayısıyla bütün yetkileri tekrar eline alan Sultan II. Abdülhamid sıkı bir merkeziyetçilik gütmüştür. Devletin bekası için, muhtariyet isteyen unsurları, teşkilatsız ve başıboş davranan Müslümanları, tekke ve medrese gibi müesseselere, tarikatlara dayanarak hilafet merkezli bir yapı altında Pan-İslamizm siyaseti ile toplamak istemiştir (Sırma, 2014, s. 49,128; Mardin, Türk Modernleşmesi, s. 93). Bu bağlamda sultan sık sık Gümüşhanevi Dergâhı şeyhi Ahmed Ziyâüddin Gümüşhanevi ve diğer tarikat şeyhleriyle istişareler yapmıştır (Alkan, 2013, s. 801). Savaş için sadece silah ve stratejinin değil, askere manevi kuvvetin verilmesinin de önemini vurgulamak isteyen, 93 Harbi'ne müritleriyle birlikte katılan Gümüşhanevi ve diğerlerinin orduya olan hizmetleri sultanın bu doğrultuda bir strateji gütmesine vesile olmuştur (Demirel, 2005, s. 268; Sırma, 2014, s. 50). Ayrıca sultan II. Abdülhamid'in dünya Müslümanlarıyla ilgilenme politikası olarak bilinen İslamcılık siyasetiyle sultan, bazı sûfileri çeşitli bölgelere göndermiştir (İmamoğlu, 2019, s. 296; Dağdeviren, 2019, s. 22; Demirel, 2006, s. 10). Gümüşhanevi de sultana bu konuda destek vermiş ve tebliğciler göndermiştir (Alkan, 2013, s. 801). Bunlardan bir tanesi de hiç kuşkusuz Osmanlı Devleti'nin siyasî ve iktisadî anlamda sıkıntılı zamanlarında yaşayan ve 1876 Osmanlı-Rus savaşında devlet için mücadele eden Ömer Ziyâüddin Dağıştânî'dir ki İkinci Ordu Alay müftülüğü, müderrislik, kadılık, imamlık ve halifelik gibi önemli görevlere getirilerek hizmetinin karşılığını almıştır.

Dağıştânî, yaşadığı dönemin siyasî, askerî, iktisadî, sosyal sorunlarını göz önünde bulundurarak içinde bulunduğu konumu ve anlayışı çerçevesinde bu sorunlara çözüm yolları aramış ve yapmış olduğu çalışmalarında devletten yana bir tavır takınmıştır. Dönemini iyi anlayan ve gereğini yapmaya çalışan Dağıştânî, İslâmî geleneğe müracaat ederek çözüm yolları aramıştır. Dönemin şartları göz önünde bulundurulduğunda Batı Avrupa tarzında reformların uygulandığı görülmekte ve Ömer Efendi'nin batılılaşmaya karşı toplumu İslâmî anlamda bilinçlendirmek ve batılılaşmaya karşı bir denge kurmaya çalıştığı anlaşılmaktadır.

⁴ "Onu yüz bine hatta daha da fazla kimselere peygamber gönderdik." Bu ayet Kur'an-ı Kerim'de Saffat Sûresi 37/147 ayette geçmektedir. Hasan Tahsin Feyizli, *Feyzül Furkân (Açıklamalı Kur'an-ı Kerim Meâli)*, Server İletişim, İstanbul 2010, s. 450.

Zaten dönemin Padişahı sultan II. Abdülhamid'in de faaliyet alanları gelenekle modernleşmeyi sentezleme şeklinde olmuştur.

Dağıstânî, Peygamber Efendimizin “Ümmetimden her kim kırk hadis ezberlerse Allah (c.c.) kıyamet günü onu fakib ve alim olarak yaratır.” hadisine nail olabilmek ve aynı zamanda geçmiş zamanlardan itibaren padişahlara yazılmış olan kaside ve methiyelerden ziyade tasavvufî anlamda sultanların gönlünü hoş edecek olan Hz. Peygamber Efendimizin onlar hakkında metihlerini de duyurmak istemiştir ve bunu da Hadîs-i Erbaîn Fî Hukûk-i Selâtin adlı eserinde dile getirmiştir (Dağıstânî, 1326, s. 4-5). Bu risale, kırk hadisin derlendiği, dönemin siyasî koşullarının değerlendirildiği, padişah ve halife II. Abdülhamid'in rivayetlerle desteklendiği bir çalışmadır (İmamoğlu, 2019, s. 291). Hadis-siyaset ilişkisini yansıtmaları bakımından önem arz eden ve sadece bir kısmı hadis olarak yazılan (Dağdeviren, 2019, s. 100) söz konusu eserde sultanlarla, sultanların hukuku ile alakalı gördüğü hadisleri seçmede ihtimam göstermiş ve bunu yaparken de sahih kaynaklardan faydalanmaya özen göstermiştir. Bu bağlamda Kütüb-i Sitte eseri dışında Buhârî, Müslim, Tebrizi, Teberanî gibi yaklaşık 21 önemli şahsın eserlerine başvurmuştur (Demirel, 2005, s. 270). Hilafet ve saltanatı savunan hadisleri içermesi dolayısıyla söz konusu eser önem ihtiva etmekte olup, II. Meşrutiyet'in ilanında basılmış ve sultan II. Abdülhamid'in son zamanlarında (Dağıstânî, 1326, s. 4) kendisine takdim edilmiştir. Bu süre zarfında Dağıstânî 9. Alay Müftülüğü görevini icra etmekteydi (Aydoğdu, 2013, s. 70; Karahan, 1954, s. 266-268).

Dağıstânî adı geçen eserde zikrettiği hadislerin şerhlerinde özellikle sultan II. Abdülhamid'in siyasî görüşünü yani Panislamizm'i destekleyen yorumlar yapmıştır (Demirel, 2000, s. 560). Ayrıca eserde daha önce de zikredildiği üzere İstanbul'un fethiyle alakalı “İstanbul elbet fetholunacaktır. Onu fetheden komutan ne güzel komutan...” hadisi üzerinde durulmuş ve sultan II. Abdülhamid'e aşırı övgüler yapılmıştır (Dağıstânî, 1326, s. 27-28). Hatta “Kim Allah yolunda bir gaziye teşhiz ederse muhakkak ki kendisi de gaza etmiştir.” hadisi aslında bütün Müslümanlara söylenmiş olsa da Dağıstânî bu hadisi Osmanlı padişahlarına atfederek, askerlerinin tüm ihtiyaçlarını, teşhizatlarını karşılayan cihan padişahının Allah huzurunda gazilik unvanı alacağına ve elli defa yapılan hacdan daha hayırlı olacağına hatta her gecesinin kadir gecesinde yapılmış sevaplara denk geleceğine yorar. Çünkü Dağıstânî'ye göre düşmana direniş ancak mühimmat, teşhizat ve levazım ile mümkündür (Dağıstânî, 1326, s. 28; Demirel, 2000, s. 554-555; 560). Ki bu durumu Enfal suresinin 60. ayetine dayandırmaktadır (Feyizli, 2010, s. 183).

Yine eserinde başka bir konu üzerinde durduğu “Velisi olmayanın velisi sultandır.” hadisinden yola çıkarak Ömer Efendi bunu padişahlar üzerinde yorumlamış ve velisiz kalan her kim ise kibar ve şefkatli sultanların o kimselerin hamisi olduğunu dile getirmiştir (Dağıstânî, 1326, s. 12; Demirel, 2000, s. 555). Dağıstânî'nin bir diğer eseri olan Mir'ât-ı Kanûn-i Esasî ise yine sultan II. Abdülhamid zamanında II. Meşrutiyet'in ilanından sonra yazılmış ve sultana takdim edilmiştir. Hadis eserinde olduğu gibi yine bu çalışmasında da Kanûn-ı Esasî'nin her maddesi Kur'an, hadis, hadis kaynakları, bunlar dışında bazı sahabe sözleri ve uygulamaları çerçevesinde irdelenip yorumlanmaya çalışılmıştır. Ayrıca Dağıstânî'nin eserlerinde geleneksel argümanlara da rastlanmaktadır. Ed-Deylemî İbn Abbas'tan rivayet ettiği “Sultan ve İslam ikiz kardeştir (Dağıstânî, 1326, s. 10). Onlardan biri diğeri olmaksızın faydalı değildir. İslam esastır ve es-Sultan haristir. Temeli, aslı olmayan şey yıkılır, harisi -koruyucusu- olmayan şey ise kaybolur.” (Demirel, 2000, s. 555) sözünü bu duruma örnek gösterebiliriz.

Eserinde hilafeti, yöneten bir kurum olarak değil de İslam dininin hamisi olarak göstermiş ve ruhani bir reisliğe dönüştürmüştür (Dağıstânî, 1326, s. 7). Anayasanın birinci maddesinde (Düstûr, 1299, s. 4) zikredilen tefrikayla alakalı madde hadislerle açıklanmıştır.

Hakeza yukarıda da zikredilen İstanbul'un fethiyle alakalı hadis de tekrar zikredilmiştir. Ayrıca Kanûn-ı Esasînin halifelik makamına kimin getirileceğine dair üçüncü maddesi de (Düstûr, 1299, s. 4) "Büyük, büyük, büyüğün büyüğü" hadisine göre yorumlanmıştır. Anayasanın 15. maddesi olan "emr-i tedris serbesttir." ibaresinden yola çıkarak bu doğrultuda "İlim öğreniniz ve öğretiniz.", İlmî yazı ile zaptediniz.", "İlim Çin'de de olsa talep ediniz.", "Beşikten mezara kadar ilim öğreniniz. Hikmet müminin yitik malıdır. Nerede bulursa alır.", Kim bir kavmin lisanını öğrenirse onların şerhlerinden emin olur." gibi başlıca hadisleri örnek göstermiştir (Demirel, 2000, s. 555-557).

Meclis-i Umûmî azalığına kimlerin ve nasıl seçileceğine dair anayasanın 46. maddesini ise Peygamber Efendimizin "Bana bey'at ediniz. Maruf olan şeylerde de isyan etmeyiniz." hadisini delil olarak kullanan Dağıstânî, ayan yaşının 40 olarak belirtildiği anayasa maddesini de "Hiçbir peygamber 40 yaşından önce gönderilmemiştir." hadisini örnek göstermiştir (Dağıstânî, 1324, s. 60-68).

Örnekleri arttıracak olursak; Gayrimüslimlerin haklarını savunan 17. madde için "İnsanlar bir tarağın dişleri gibi eşittirler. Aralarında takvadan başka üstünlük yoktur." hadisini ve "İnsanlar arasında hükmettiğin zaman adaletle hükmediniz." (Feyizli, 2010, s. 86) ayetini de delil gösterdiği gibi Heyet-i Vükelânın 14 kişiden oluşması kararını da Tirmizi'nin aktardığı "Her peygambere 7 tane nüceba ve rüfeka verilmiştir. Bana ise 14 tane verilmiştir." hadisini delil olarak göstermiştir. Ancak burada kendisi de bunun bir tesadüf mü yoksa bu hadis doğrultusunda 14 sayısının belirlenmiş olması hususunda şüpheyeye düşmüştür (Dağıstânî, 1324, s. 35, 44-45).

Halifeliğin Allah tarafından verilmiş kutsal bir görev olduğunu vurgulayan Dağıstânî bunu "Allahu Teala yarattıklarından herhangi birisini halife yapmak istediği zaman o kişinin alnını eliyle mesheder. Hiçbir göz o kişiyi görmüş olmasın ki onu sevmemiş olsun." hadisine dayandırmaktadır (Dağıstânî, 1326, s. 6). Ayrıca "Sultan Allah'ın gölgesi ve mızrağıdır." hadisinden yola çıkarak (Demirel, 2000, s. 558) Dağıstânî bunu "Yeryüzünde halife Allah'ın gölgesi ve vekilidir. Herkes ona hayır duada bulunmak, sadakat ve hizmetleri yerine getirmekle yükümlüdür." şeklinde yorumlamıştır (Dağıstânî, 1326, s. 2, 7, 10, 14). Ayrıca Hz. Ademden kıyamete kadar hangi kavim ve millet olursa olsun padişahlarına ihanet ettiği takdirde, Cenab-ı Hakkın onları muhakkak kıyametten önce cezalandıracağını yani ihanet edenin cezasını ahirete bırakmayıp dünyada verecektir (Dağıstânî, 1326, s. 7-8). Dağıstânî sultanlara o kadar üstünlük atfetmiştir ki bazı hadislere dayanarak sultanların namaz gibi yaptığı ibadetlerin diğer insanların ibadetlerinden daha üstün olduğunu doksan bin kat daha fazla sevap kazandıklarını da kasem ederek dile getirmiştir (Dağıstânî, 1326, s. 9; Demirel, 2000, s. 558).

Hz. Peygamber Muhammed'in (Sav) kendisinin son peygamber olduğu ancak kendisinden sonra halifelerin eksik olmayacağını sahabelerine bildirmesi üzerine sahabelerinden halifelere nasıl muamele edilmesi, gerektiği yönündeki sorularına ise; "halifelerinize asi olmayınız, biat ediniz" yanıtında bulunmuştur. Hatta Dağıstânî'nin, Müslüman halkın İslam sultanını gözden düşürmesi İslamiyet'e gölge düşürmesi, bir gedik açması demek olduğu, bu durumun düzeltilmemesi halinde tövbelerin asla kabul edilmeyeceği yönünde açıklamaları da mevcuttur (Dağıstânî, 1326, s. 14-15, 21). Sultana yapılması gereken itaat üzerinde önemle duran Dağıstânî, ayrıca sultan tarafından seçilen-tayin edilen ve rütbesi ne olursa olsun tüm yöneticilere de itaat edilmesi gerektiğinin vazife ve iman gereği olduğunu vurgulamıştır (Dağıstânî, 1326, s. 18-19). Hakeza halifenin de Peygamberin ahlakıyla ahlaklanması, onun adalet anlayışını uygulaması ve emirlerine uymasının vacip olduğunu da savunmuştur (Dağıstânî, 1326, s. 22).

“Sultan Allah’ın yeryüzünde gölgesidir, eğer padişah adaletli davranırsa Allah katında sevaba mazhar olur ve halk da sultanına teşekkür etmelidir. Yok eğer sultan halkına adaletli yaklaşmaz ise yine de reaya padişahına itaat etmeli sabır göstermelidir.” diyen Dağıstânî, bu duruma Hz. Ömer’in “Padişah’ın yasağı Kur’an’ın yasağından daha müesserdır.” sözüyle açıklama yapmıştır (Dağıstânî, 1326, s. 11). Ayrıca bu açıklamanın tam tersi bir durumda yani; öfkeyle davranmayan, öfkesini yutan, sıla-i rahimde bulunan padişahın mahşerde affedileceğine ve mülkünün bekasına işaret etmektedir (Dağıstânî, 1326, s. 12-13). Emir ve nasihatler sultan ve onun tayin ettiği kişiler tarafından verilir bunlar dışındakiler iki yüzlüdür diyen Dağıstânî, verilen emirlerin bütün alemin ıslahı ve salahı için olması gerektiğini vurgulayarak sultanın halife sıfatıyla Kur’an ve hadisten ayrılmaması gerektiğini savunmuştur (Dağıstânî, 1326, s. 22-23).

İslam dininde, Allah katında adaletin önemli olduğu muhakkaktır ki Dağıstânî, bir saatlik adaletin altmış senelik ibadetten daha hayırlı olduğunu ve padişahların bu doğrultuda hareket etmesini istemiş ve adaletle davrananların ahirette mükafatlandırılacağını dile getirmiştir. Hatta duası kabul olacak üç zat içinde adaletli ve iman ehli olan padişahı zikretmiştir (Dağıstânî, 1326, s. 23-24, 26). Son olarak devlet yönetiminde ya da herhangi bir durumda istişarenin önemini vurgulayan Dağıstânî, eserinde; istişarenin insanı nedametten ve ayıplanmaktan koruduğunu, akılların müzakere ile aşılması gerektiğini, fukahâ ve âbidînlerle istişare edilmesini nasihat etmiştir (Dağıstânî, 1326, s. 31).

Sonuç

Osmanlı’nın son dönemlerinde çocukluğundan itibaren ulema bir ailede yetişen Dağıstânî, bu yolda eğitim almış ve önemli tarikatlarda görevler ifa etmiştir. İslam Edebiyatı üzerine çeşitli eserler kaleme alsada daha çok hadis ilminde teberrüz etmiş ve sahih hadisleri bir araya getirerek şerh etmiştir. Ömer Ziyâüddin Dağıstânî, bulunduğu dergâhın ve şeyhlerinin siyasî görüşlerini kendisine yol edinmiş ve dönemin Padişahı sultan II. Abdülhamid’in özellikle dış politikada benimsediği Panislamizm politikasını savunmuştur. Dolayısıyla Dağıstânî’nin halifeye ve bu müesseseye olan bağlılığı tartışılmaz bir gerçektir ki risalesine konu olan hadislerden de bu durum kolayca anlaşılmaktadır. Dağıstânî’nin yaşadığı zaman dilimi göz önüne alındığında bir İslam devleti olan Osmanlı Devleti’nin bekası için yöneticiye itaat edilmesi, idareci halk birlikteliğinin gerektiği görüşünde olan ve bu bağlamda hadisleri araştırıp, inceleyip, bir araya getiren Dağıstânî’ye göre “Padişah mukaddes bir varlıktır” (Demirel, 2005, s. 276).

Mutasavvıf ve hadisçi kişiliğinin yanı sıra Dağıstânî’nin ve dönemin bazı alimlerinin Osmanlı Devleti’nin dış mihraklarla olan askerî mücadelesinde bizzat yer alması dönemin muhaddislerinin karakteristik özelliklerini açıkça ortaya koymaktadır (Dağdeviren, 2019, s. 68). Ömer Efendi, siyasetle doğrudan ilgilenmiş olmasada yaşadığı çalkantılı dönem göz önüne alındığında memleketi Dağıstan, uzun süre yaşadığı İstanbul şehri ve Mısır’da bulunduğu süre zarfında siyasî ve askerî çevreyle yakından alakadar olmuştur. İmparatorluğu elinde bulduran İttihat ve Terakki’nin ülkeyi felakete götüreceği ve bu anlamda devletin bekası ve Dünya İslam Birliği için halifeye bağlı olunması gerektiğini savunmuş ve bu yönde eserler kaleme aldığından ötürü sadrazamın emriyle tutuklanmıştır. Siyaseten mahkûm edilmiş olsa da vatanseverlikten asla taviz vermemiş ve Mısır’da paralı asker sağlayan İngilizlere karşı Müslümanları bilinçlendirmek için faaliyetlerde bulunmuştur (Demirel, 2006, s. 65-66). Bu bağlamda birçok eser kaleme almış ve işlediği konuları Kur’an ve hadis çerçevesinde bağdaştırarak anlatmaya çalışmıştır.

Dağıstânî’nin kaleme aldığı eserlerinde, devletin uyguladığı siyaseti, yapmış olduğu icraatları hakkında ileri sürdüğü delillerin bazılarında bağdaştırdığı hadislerin aslında gerçek olmadığı dikkat çekse de bu bağlamda ilgi kurabilmek adına hadislerin manalarını zorlayarak

yorum yapması önem arz etmektedir. Aslında Dağıstânî'nin yapmak istediği şey halifeye kesinlikle ibadet edilmesi ve bunun bir ibadet olduğunu ileri sürmek ve mutlak manada itaati vurgulamaktır. Ayrıca hem insanları hem de yöneticileri güzel ahlak sahibi olmaya ve salih amel işlemeye teşvik etmeyi amaçlamıştır (İmamoğlu, 2019, s. 293). Her ne kadar örnek göstererek bağdaştırmaya çalıştığı hadis ve ayetler maddelere bazen uygun olmasa da Kanûn-ı Esâsî'yi, İslam'ın temel referansları olan Kur'an ve hadislere uydurarak meşrulaştırmaya çalışmıştır. Bu söylemlerden Dağıstânî'nin gelenekçi olduğu ve bu durumun da geleneklere bağlı Osmanlı aydınları için önem arz ettiği de bir gerçektir. Kanûn-ı Esâsî'nin oluşumunda batıdaki kanunlaştırma faaliyetlerinin etkisi olmuş olsa da Ömer Efendi, her yeni gelişmenin her zaman dinde bir karşılığının olduğunu vurgulayarak bu bağlamda Kanûn-ı Esâsî maddelerini Kur'an ve hadislere dayandırmaya çalışmıştır. Ha keza Dağıstânî'nin yaşadığı dönem ve içinde bulunduğu çevre dikkate alındığında onun Panislamist ve İslam ümmetinin başsız kalmaması yönünde düşüncede olması ve bu bağlamda eserler kaleme alması pek yadırganamaz.

Eserleri incelendiğinde Dağıstânî'nin, dini meşrulaştırmaya çalıştığı yani zamanın koşullarına, ihtiyaçlarına göre Kur'an ve hadisleri yorumlaması dikkat çekmektedir. Dağıstânî Kur'an ve hadislere birebir konuyla alakalı bir açıklama, yorum olmasına gerek duymadan mevzuu bir şekilde ilgili Kur'an ayeti ve hadislerle bağdaştırmaya çalışmıştır. Hatta bazen hadislere bile dayandırmadığı, kendi görüşleri çerçevesinde ya da gelenekçi bir görüşle olaylara yaklaşarak açıklama yaptığı da olmuştur. Netice itibariyle Ömer Ziyâüddin Dağıstânî, devletin bekasını her şeyden önce tutmuş ve bunun da Kur'an ve hadislere bağlı kalınarak mümkün olduğunu savunmuş ve bu yolda çalışmalarını icra etmiştir.

Kaynakça

Arşiv Belgesi

BOA, *DH.MUI*. 82/56, 22 Ca 1328 (1 Haziran 1910).

Sürelî Yayınlar

DÜSTÜR, (1299). *Birinci Tertib*, C 4, İstanbul: Mahmud Bey Matbaası.

Araştırma ve İnceleme Eserler

Akşin, S., (2014). *Jön Türkler ve İttihat ve Terakki*, Ankara: İmge Kitabevi.

Alkan, N., (2013). "Ahmed Ziyaüddin Gümüşhanevî: Döneminin Osmanlısı ve "zamanın ruhu" nu anlamak", I. Uluslararası Ahmed Ziyaüddin Gümüşhanevî Sempozyumu Bildiriler Kitabı, Gümüşhane, ss. 797-802.

Aydoğdu, R., (2013). "19. yüzyıl Osmanlısında tasavvuf-hadis geleneğinin bir temsilcisi: Ahmed Ziyâüddin Gümüşhanevî, I. Uluslararası Ahmed Ziyaüddin Gümüşhanevî Sempozyumu Bildiriler Kitabı, Gümüşhane, ss. 65-74.

Berkes, N., (2009). *Türkiye'de çağdaşlaşma*, İstanbul: Yapı Kredi Yayınları.

Binatlı, Y. Z., (1993). "Dağıstânî Ömer Ziyâüddin (1850-1920)", İA, C VIII, İstanbul: TDV Yay., ss. 406-407.

Cebecioğlu, E., (2002). *Allah dostları*, C III, Ankara: Alperen Yayınları.

Dağdeviren, R. B., (2019). *Sultan II. Abdülhamid dönemi hadis çalışmaları (Yüksek Lisans Tezi)*, İstanbul: Marmara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Temel İslam Bilimleri Anabilim Dalı Hadis Bilim Dalı.

Dağınık Erçetin, Z., (2017). "Osmanlı son dönem âlimlerinden Ömer Ziyâeddin Dağıstânî" *Turkish Studies*, Volume: 12/35, Ankara, ss. 133-146.

Demirel, H. R., (2000). "Osmanlı muhaddislerinden Ömer Ziyaüddin Dağıstani'nin hadis anlayışına Mir'at-ı Kanûnî Esâsî ve Hadis-i Erbain fî Hukuk-i Selâtin bağlamında eleştirel bir yaklaşım", *Yeni Türkiye*, C 6, S 33, ss. 551-560.

- , (2005). “Dağıstâni ve ‘Hadis-i Erbaîn fi Hukûkî Selâtîn’ isimli risâlesi”, Dini Araştırmalar, C 7, S 21, ss. 265-276.
- Demirel, A. H., (2006). Ömer Ziyâuddîn Dağıstânî’nin hayatı eserleri ve tasavvuf anlayışı, Ankara: Ankara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Temel İslam Bilimleri (Tasavvuf) Anabilim Dalı.
- Devellioğlu, F., (2005). Osmanlıca-Türkçe ansiklopedik lûgat, Ankara: Aydın Kitabevi.
- Engelhardt, E, (2010). Türkiye’de çağdaşlaşma hareketleri tanzimat, İstanbul: Örgün Yayınevi.
- Erel, Ş., (1961). Dağıstan ve Dağıstanlılar, İstanbul: İstanbul Matbaası.
- Erginli, Z., (2018). “Siyâsetle tasavvufun bir kesişme noktası olarak Gümüşhane”, Gümüşhane Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi, C 7, S14, Gümüşhane, ss. 11-39.
- Feyizli, H. F., (2010). Feyzü’l Furkân (Açıklamalı Kur’an-ı Kerim Meâli), İstanbul: Server İletişim.
- Gündüz, T., (2013). Osmanlı teşkilat tarihi, Ankara: Grafiker Yayınları.
- Gürler, K., (2013). “Gümüşhanevî dergâhından Osmanlı-Türk modernleşmesine bir destek: Ömer Ziyaüddin Dağıstânî”. Gümüşhane Üniversitesi I. Uluslararası Ahmed Ziyaüddin Gümüşhanevi Sempozyumu Bildiriler Kitabı, Gümüşhane: Gümüşhane Üniversitesi Yayınları, ss. 785-795.
- İmamoğlu, A. T., (2019). “Ömer Ziyâeddin Dağıstânî’nin hadis eserlerinde siyasete zımnî atıflar”, Tekirdağ’da Dinî ve Kültürel Hayat, İstanbul: Ensar Neşriyat, ss. 281-301.
- İnalçık, H., (2013). Osmanlı ve modern Türkiye, İstanbul: Timaş Yayınları.
- Karahan, A., (1954). İslam Türk edebiyatında kırk hadis: Toplama, tercüme ve şerhleri, İstanbul: İstanbul Üniversitesi Yayınları.
- Lewis, B., (2004). Modern Türkiye’nin doğuşu, Ankara: TTK Yay.
- Mardin, Ş., (2012). Türk modernleşmesi, İstanbul: İletişim Yayınları.
- , (2012) Türkiye’de din ve siyaset, İstanbul: İletişim Yayınları.
- Ortaylı, İ., (2017). İmparatorluğun en uzun yüzyılı, İstanbul: Timaş Yayınları.
- Ömer Ziyâüddin Dağıstânî, (1324) Mir’ât-ı Kânûn-ı Esâsî, İstanbul: Saika Matbaası.
- , (1326) Hadîs-i Erbaîn fi Hukûkî’s-Selâtîn, İstanbul.
- Özen, Ş., (1998). “Hilâf”, İA, C 17, İstanbul: TDV Yay., ss. 527-538.
- Sırma, İ. S., (2014). II. Abdülhamid’in İslâm birliği siyaseti, İstanbul: Beyan Yayınları.
- Şemseddin Sami,(2004). Kâmûs-ı Türkî, C 1-2, İstanbul: Çağrı Yayınları.